

О. І. Костецька,
асистент,
Криворізький державний
педагогічний університет

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ ПРОВІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджуються причини та механізми виникнення шкільної тривожності молодшого школяра в процесі навчальної діяльності.

В статье исследуются причины и механизмы появления школьной тревожности младшего школьника в процессе учебной деятельности.

In article the reasons and mechanisms of occurrence of school uneasiness of the younger schoolboy in the course of educational activity are investigated.

«Якщо ми в центр виховання не поставимо особистість, нічого істотного не досягнемо. Знання – це тільки засіб для того, щоб людина стала особистістю», – зазначає І. Бех [1, с.327].

Основна мета шкільного навчання – формування і розвиток цілісної, успішної та самодостатньої особистості. Формування особистості та самооцінки як її центрального компонента починається з початком особистісного самоусвідомлення, що збігається з початком шкільного навчання. Особистість – це дійсно вища інтегративна система, деяка неподільна цілісність [2].

Як зазначає Л. Божович, «шлях формування особистості дитини полягає в поступовому визволенні її від безпосереднього впливу оточуючого середовища та в перетворенні її в активного творця цього середовища та вихованця своєї особистості» [2]. У процесі шкільного навчання формування особистості дитини знаходиться під впливом багатьох факторів: думок батьків, однолітків, а особливо, – вчителя. Під провідною в сучасній дитячій психології розуміється така діяльність, у процесі якої відбувається формування основних психічних процесів та якостей особистості, що характеризують головні надбання даного періоду розвитку.

Домінуючою цінністю в системі освіти є успіхи в навчанні. Усе, що робить школяр щодня, оцінюється крізь призму успішного виконання навчальних завдань. У результаті його Я-концепція поступово і невпинно пронизується цінностями та стандартами, які безпосередньо пов'язані з досягненнями в навчальній діяльності. Діти з високим рівнем навчальних досягнень отримують заохочення і винагороду згідно прийнятої в школі системи оцінювання. Діти з низьким рівнем успішності незалежно від здібностей або взагалі не отримують заохочення, або отримують в зв'язку з успіхами в іншій діяльності. Таким чином, в шкільному навчальному

середовищі особистість дитини потерпає від безпосереднього впливу визнання чи невизнання її успіхів або невдач у навчальній діяльності.

Мета нашої статті: дослідити причини та механізми виникнення шкільної тривожності молодшого школяра в процесі навчальної діяльності.

Навчальна діяльність є провідною в молодшому шкільному віці, оскільки по-перше, через неї реалізуються основні відносини дитини з суспільством; по-друге, в ній відбувається формування як основних властивостей особистості дитини шкільного віку, так й окремих психічних процесів. Пояснення основних новоутворень, що виникають у шкільному віці, неможливе поза аналізом процесу формування навчальної діяльності ще й тому, що особистість молодшого школяра і його особистісні риси формуються в навчальному процесі й оцінюються через призму досягнень у сфері навчання. До моменту вступу дитини до школи формування навчальної діяльності тільки починається, а його ефективність залежить від змісту матеріалу, що засвоюється, конкретної методики навчання та форм організації навчальної роботи школярів.

Результатом навчальної діяльності є зміна самого учня, а зміст навчальної діяльності полягає в оволодінні узагальненими способами дій у сфері наукових понять. Основною характеристикою будь-якої діяльності є її предметність, наукове дослідження вимагає виявлення специфіки предмету кожної діяльності. При цьому, як зазначає О. М. Леонтьєв, предмет діяльності виступає двоєю: первинно – у своєму незалежному існуванні як підпорядковуючий собі та перетворюючий діяльність суб'єкта, вторинно – як образ предмета, як продукт психічного відображення його властивостей, яке відбувається в результаті діяльності суб'єкта та інакше існувати не може [5].

Проблема сучасної школи полягає в тому, що загальною метою навчання вважається отримання учнями певної суми знань, умінь і навичок, а не розвиток здібностей, нахилів та особистості в цілому. Частково ця проблема пояснюється тим, що школа й учитель перестали бути єдиним чи хоча б найбільш компетентним джерелом інформації (зокрема, навчальної, наукової). Сучасні діти мають доступ до необмеженої кількості друкованих видань, науково-популярних передач в ЗМІ, Інтернеті і т. ін. Ми багато говоримо про те, що треба робити навчальний процес цікавим, а не лише інформативним, а між тим забезпечити зацікавленість не можемо, й учні, як наслідок, відволікаються. Ми маємо на увазі відволікання розуму і свідомості від самого процесу навчання. Причому оцінна діяльність учителя в сучасній школі також стосується більшою мірою обсягу навчальної інформації, яку учні запам'ятали, а не розвитку мислення. Це частково пов'язано з тим, що для існуючої системи навчання такий підхід більш зручний.

Саме у сфері навчання за певних умов виникає і функціонує тривожність молодшого школяра. Ми детально розглянули саме синдром

шкільної тривожності як основний синдром молодшого шкільного віку тому, що саме тривожність (яка сама здатна переходити в стан синдрому) виступає основою для формування, розвитку й підкріплення інших станів та синдромів, характерних для даного віку. Вважаємо за потрібне розглянути ще один аспект досліджуваної проблеми – наявність високого рівня тривожності не лише у школярів, що погано навчаються, але й у тих, хто досягає високих успіхів у навчанні, займає положення лідера. Рівень тривожності у тих чи інших може бути однаковим, зовнішні прояви та пов'язані з цим психічні порушення – також. Але причини виникнення, мета і засоби подолання – зовсім різні.

Причиною шкільної тривожності у дітей з високими навчальними досягненнями можуть виступати завищені очікування й необхідність розв'язувати складні задачі діяльності. Цей синдром пов'язаний у таких дітей з необхідністю відповідати завишеним вимогам з боку оточуючих та утримувати свій статус, а також не допустити зниження високої самооцінки.

У школярів з низькою успішністю причиною виникнення шкільної тривожності виступає сформована оцінка їх можливостей. Основана задача таких дітей – змінити негативне ставлення до себе шляхом виконання тих чи інших вимог, відповідати певному критерію успішності. Загрозливою ситуацією при виникненні шкільної тривожності може виступати виклик до дошки, запитання з боку вчителя, перевірка домашнього завдання чи контрольна робота, а також сам факт приходу до школи, вхід до класу самого учня чи вчителя тощо. Ми розглянули механізм виникнення і закріплення стану ситуативної шкільної тривожності й переходу його в якість синдрому.

Стадія 1. Учень кілька разів не виконав чи неправильно виконав певне навчальне завдання. У вчителя це викликає незадоволення, яке він реалізує через негативну оцінку. Якщо ця ситуація виникає досить часто, то поступово формується і закріплюється очікування неухачі.

Стадія 2. Очікування неуспіху повторюється постійно й підкріплюється неухачами регулярно. Як наслідок, виникає стан тривоги, що виявляється в боязкості навчання.

Стадія 3. У разі повторення та частого підкріплення неухачі з боку вчителя як референтної особи, стан тривоги переходить у якість психологічного синдрому. Загрозливою в цьому випадку є здатність ситуативної тривожності переходити в особистісну. Висока тривожність набуває стійкості при постійному невдоволенні результатами навчальної діяльності дитини з боку батьків і, особливо, – учителя.

Цей психологічний синдром, що виникає і функціонує в навчальній діяльності, виникає в молодшому шкільному віці й характеризується підвищеним емоційним станом тривоги, отримав назву синдрому шкільної тривожності. Про шкільну тривожність можна говорити за умови, що це

особистісне утворення не виникає в інших умовах, не пов'язаних зі шкільною чи навчальною діяльністю.

Загрозливою ситуацією при виникненні шкільної тривожності може виступати виклик до дошки, запитання з боку вчителя, перевірка домашнього завдання чи контрольна робота, а також сам факт приходу до школи, вхід до клас самого учня чи вчителя тощо.

В інших видах діяльності дитина може виявляти себе як активна, впевнена в собі, легка в спілкуванні, а діяльність може супроводжуватись позитивними емоціями, підйомом, захопленням.

Визначена тенденція вказує на те, що для молодшого школяра навчання тісно пов'язане з очікуванням соціально й індивідуально вагомих успіхів і невдач. І справді, відповідно до сформованих у сучасній віковій і педагогічній психології уявлень, навчання як головний вид діяльності молодшого школяра містить не тільки особистісні стосунки з вчителями, однокласниками й батьками, але і свої переживання з приводу самооцінки та рівня домагань, тобто свого особистісного становлення.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: [навч.-метод. пос.] / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344с.
2. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблема формирования личности / Л. И. Божович; [под ред. Д. И. Фельдштейна]. – М.: МПА, 1995. – 212с.
3. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М., 1968. – 506с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Рад. шк., 1989 – 608с.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 240с.
6. Овчарова Р. В. Практическая психология образования: [учеб. пос. для студ. психолог. фак.-тов ун-тов] / Р. В. Овчарова. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – 448с.
7. Психологическая энциклопедия / [под ред. Р. Корсини, А. Аурбаха]. – СПб: Питер, 2003. – 1096с.
8. Ханин Ю. Л. Эмоциональное состояние личности в коллективе / Ю. Л. Ханин. – М., 1976. – (Проблемы детской и педагогической психологии).
9. Ханин Ю. Л. Статус и эмоциональное состояние личности в группах разного уровня развития / Ю. Л. Ханин, Г. В. Буланова // Вопросы психологии. – 1981. – № 3. – С.133.